

PEDAGOGICZNE

2023, 13, 1: 213–224

p-ISSN 2083-6325; e-ISSN 2449-7142

DOI <http://doi.org/10.21697/fp.2023.1.15>

This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY-ND 4.0 International) license • <https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0>

HUBERT IWANICKI¹

Akademia Pedagogiki Specjalnej im. M. Grzegorzewskiej w Warszawie, Polska

ORCID 0000-0002-8360-1025

MATEUSZ JAKUB JANDA²

Straż dla Zwierząt w Polsce, Polska

Zgłoszono: 28.04.2022; zrecenzowano: 27.10.2022; zaakceptowano do druku: 10.11.2022

„RESOCJALIZACJA I SOCJALIZACJA RAZEM” JAKO NOWATORSKI PROGRAM READAPTACYJNY SŁUŻĄCY KSZTAŁTOWANIU SPOŁECZNIE POŻĄDANYCH POSTAW SKAZANYCH

„SOCIAL REHABILITATION AND SOCIALIZATION TOGETHER” AS AN INNOVATIVE READAPTATION PROGRAMME TO SHAPE THE SOCIALLY DESIRABLE ATTITUDES OF CONVICTS

Abstract: This article introduces an innovative project called „Social Rehabilitation and Socialization Together,” which is being implemented at the Detention Center in Grójec – External Ward in Stawiszyn. It begins with a theoretical overview of social rehabilitation, focusing specifically on the essence of penitentiary social rehabilitation and the consequences associated with prison isolation and imprisonment. The subsequent sections of the article delve into the objectives and underlying assumptions of this pioneering program in the social reintegration of individuals serving prison sentences. Drawing upon the personal experiences and observations of the project’s originator, who is also a co-author of this study, as well as existing literature on the subject, conclusions are formulated regarding the achieved effects of social rehabilitation. Through this article, we aim to provide insights into the innovative approach adopted in the program, shedding light on its objectives and outcomes in promoting the social reintegration of individuals within the prison system.

Keywords: socialization, social rehabilitation, social readaptation, prisoners, prison

Streszczenie: W niniejszym artykule zaprezentowano nowatorski projekt „Resocjalizacja i Socjalizacja Razem” realizowany w Areszcie Śledczym w Grójcu – Oddział Zewnętrzny w Stawiszynie. Po wprowadzeniu teoretycznym w problematykę resocjalizacji, a szczególnie

1 **Hubert Iwanicki**, dr; Pracownik Instytut Pedagogiki Specjalnej, Akademia Pedagogiki Specjalnej im. M. Grzegorzewskiej w Warszawie. Adres e-mail: hiwanicki@aps.edu.pl

2 **Mateusz Jakub Janda**, Straż dla Zwierząt w Polsce, Adres e-mail: zg@sdz.org.pl

w istotę resocjalizacji penitencjarnej, ukazano konsekwencje wynikające z izolacji więziennej i skazania człowieka na karę pozbawienia wolności. Dalsza część artykułu poświęcona została na przedstawienie celów i założeń tego nowatorskiego programu readaptacji społecznej osób odbywających karę pozbawienia wolności. Na podstawie osobistych doświadczeń i spostrzeżeń Mateusza Jakuba Jandy, pomysłodawcy projektu, który jest jednocześnie współautorem niniejszego opracowania, jak również na podstawie dostępnej literatury przedmiotu sformułowano wnioski dotyczące uzyskanych efektów resocjalizacyjnych.

Słowa kluczowe: socjalizacja, resocjalizacja, readaptacja społeczna, więźniowie, zakład karny

Wprowadzenie

W powszechnej opinii społecznej panuje pogląd, że resocjalizacja osób wyklętych społecznie jest procesem nieskutecznym i nieefektywnym. Podstawowym argumentem potwierdzającym te opinie jest między innymi wzrost przestępczości, obniżenie się wieku sprawców czynów karalnych i coraz większy ich ciężar gatunkowy. Osoby przebywające w zakładach karnych charakteryzują się różnym stopniem demoralizacji, różnorodnymi przejawami nieprzystosowania społecznego, poziomem agresji, zaburzeniami osobowości, a także specyfiką i charakterem popełnionych przestępstw, które w ostatnich latach uległy przeobrażeniom.

Tematyka dotycząca oceny skuteczności resocjalizacji osób odbywających karę pozbawienia wolności obecnie szczególnie absorbuje nie tylko osoby zawodowo związane z resocjalizacją, ale także przedstawicieli świata nauki, skłaniając do wielu polemik i dyskusji. Rangę tego procesu dostrzegają różne grupy zawodowe i wszyscy poszukują „złotego środka”, aby zapobiec powrotności do przestępstwa. W Polsce, jak wynika ze struktury zaludnienia jednostek penitencjarnych i statystyk Służby Więziennej, współczynnik powrotu do przestępczości jest nadal wysoki, wciąż bowiem przybywa recydywistów penitencjarnych. Służba Więzienna szuka więc dla nich różnych, nowatorskich form resocjalizacji. Oprócz wielu realizowanych już programów resocjalizacyjnych należy poszukiwać ciekawych nowych rozwiązań wykorzystywanych z dużym powodzeniem w jednostkach penitencjarnych w Stanach Zjednoczonych czy Europy Zachodniej. Jedną z takich form jest wykorzystanie w resocjalizacji kontaktu ze zwierzętami.

Istota resocjalizacji i resocjalizacji penitencjarnej – wprowadzenie w problematykę

Proces resocjalizacji zakłada ponowną socjalizację, czyli takie oddziaływanie, którego celem jest adaptacja społeczna jednostki, a która weszła w konflikt z prawem. Celem jego jest także przekształcenie i swoista korekta osobowości osób nieprzystosowanych społecznie. „Resocjalizacja” oznacza powtórny socjalizację (uspołecznienie). Potwierdzeniem takiej interpretacji jest definicja podawana przez

Marka Konopczyńskiego, według którego: „resocjalizacja to ponowne uspołecznienie wadliwie socjalizowanej jednostki. Działalność pedagogiczna ukierunkowana na reorientację postaw, nastawień, przekonań i zachowań nieprzystosowanych społecznie jednostek, w celu umożliwienia im pełnienia ról adekwatnych do oczekiwań społecznych” (Konopczyński, 2006, s. 30). Istotą socjalizacji jest zatem przygotowanie człowieka do funkcjonowania w społeczeństwie, wyuczenie go pełnienia określonych ról społecznych, zgodnie z normami, zasadami i regułami obowiązującymi w środowisku, w którym żyje i się rozwija. W przypadku, gdy proces socjalizacji jest nieskuteczny – przeprowadzamy resocjalizację wadliwie funkcjonującej w środowisku społecznym jednostki. Zdaniem Lesława Pytki socjalizacja to wszelkie wpływy, które wywierane są na jednostkę przez środowisko społeczno-kulturowe, w którym ta jednostka funkcjonuje (Pytka, 2000, s. 9). Socjalizacja jest zatem wynikiem szeregu oddziaływań na danego człowieka przez otoczenie, w którym on przebywa. W wyniku owych oddziaływań społecznych następują pewne zmiany w jednostce, dzięki którym staje się ona pełnowartościowym uczestnikiem życia zbiorowego i systemu społecznego. Istotą resocjalizacji, w przekonaniu cytowanego Lesława Pytki, jest więc „zespół zabiegów pedagogicznych (...) mających na celu doprowadzenie do stanu poprawnego przystosowania społecznego jednostki, a następnie – ukształtowania takich cech jej zachowania, które będą jej gwarantować optymalne uspołecznienie i twórcze funkcjonowanie w społeczeństwie, którego normy i wartości (standardy aksjologiczne) będzie respektować...” (Pytka, 2000, s. 10). Autor zatem kładzie szczególny nacisk w działalności resocjalizacyjnej na zmianę zachowań, z tych wadliwych ze społecznego punktu widzenia na te, które są powszechnie aprobowane, uznane za słuszne i pożądane. W wyniku tej modyfikacji osoba nieprzystosowana do życia w społeczeństwie będzie na nowo w stanie odgrywać konstruktywne role społeczne. Nastąpi także swoista przebudowa emocjonalna takiej jednostki. Będzie ona w sposób prawidłowy zaspokajając swoje istotne potrzeby. W przekonaniu zaś St. Górskiego resocjalizacja, którą będziemy interpretować jako celowe i zamierzone działanie – jest już wychowaniem resocjalizującym, bowiem – jak twierdzi autor: „wychowanie resocjalizujące to świadomy i celowy proces bezpośredniego lub pośredniego oddziaływania na osoby nieprzystosowane społecznie...” (Górski, 1985, s. 39). Wśród fundamentalnych zadań wychowania resocjalizującego St. Górski wyróżnia:

1. Eliminację czynników wywołujących zaburzone stany osobowości.
2. Naprawę osobowości; usunięcie wadliwych zachowań.
3. Utrwalanie uzyskanych rezultatów korekcyjnych.
4. Wdrażanie do samowychowania (Górski, 1985).

Według C. Czapówa i S. Jedlewskiego w procesie resocjalizacji powinno się stosować takie środki, które eliminowałyby antagonistycznie-destruktywny stosunek do społeczeństwa, a także pozwoliłyby na wychowanie ludzi zdolnych i skłonnych do uczestnictwa w społeczeństwie zmierzającym do postępu i rozwoju (Czapów, Jedlewski, 1971).

W zakładach karnych przebywają jednostki zaniedbane moralnie i społecznie, odrzucające normy obyczajowe i prawne. Ich resocjalizacja jest procesem, który ma na celu m.in. ponowne wpojenie i przekształcenie tych norm i zasad na powszechnie akceptowane a także dokonanie pozytywnych zmian w osobowości człowieka nieprzystosowanego społecznie. Na proces ten składa się ogół oddziaływań skierowanych na osobę, która m.in. popełniła przestępstwo i odbywa karę pozbawienia wolności w zakładzie karnym. Mówimy wtedy o resocjalizacji penitencjarnej. Wyróżnia się w niej dwa cele: cel maksimum i cel minimum. Różnią się one stopniem końcowego efektu. Gdy osoba odbywająca karę pozbawienia wolności osiągnie cel minimum, to po odbyciu tej kary powinna prawidłowo funkcjonować w społeczeństwie, nie naruszając norm prawnych, co ma zapobiegać powrotowi do przestępstwa. W celu zaś maksimum zawarty jest cel minimum. To oznacza, że oprócz tego, że osoba opuszczająca zakład karny będzie przestrzegała norm prawnych, będzie respektowała także normy moralne obowiązujące w życiu społecznym. Gdy osadzony osiągnie cel maksimum będzie gotowy do życia zgodnego z podstawowymi standardami społecznymi. Jest to więc nic innego jak wtórna socjalizacja (Machel, 2003, s. 21). Zdaniem J. Turnera socjalizacja to interakcje kształtujące w osobie podstawowe składniki osobowości, które umożliwiają jej uczestniczenie w życiu społecznym (Turner, 1998). Podstawowym celem socjalizacji jest przystosowanie jednostki do życia społecznego. Osoba, która uważana jest za przystosowaną powinna przestrzegać wszelkich norm współżycia społecznego, tj. prawnych, moralnych, kulturowych i obyczajowych. Są to bowiem podstawowe wskaźniki przystosowania społecznego.

Resocjalizacja jednostki, która popełniła przestępstwo, jest głównym celem wykonywania kary pozbawienia wolności. Proces ten zakłada przede wszystkim ponowną socjalizację, o czym była mowa wcześniej, czyli takie oddziaływanie, które ma na celu adaptację społeczną człowieka nieprzystosowanego społecznie. Dlatego też wychowawcy w zakładach karnych oraz aresztach śledczych wykorzystują różnego rodzaju nowoczesne metody oddziaływań resocjalizacyjnych, które zdecydowanie mogą przyczynić się do zwiększenia ich skuteczności. Aby prawidłowo zorganizować proces powtórnej socjalizacji skazanego należy wiedzieć jakie cechy powinno się w nim rozwijać oraz jakie poglądy, nawyki i cechy charakteru należałoby w nim zmienić. W jaki sposób nauczyć go przestrzegania norm społecznych. To głównie wychowawca powinien zwracać uwagę na to, co reprezentuje swoją postawą, swoim zachowaniem skazany, jakie są jego dobre i złe cechy osobowości, w jaki sposób reaguje on na oddziaływanie wychowawcze. Czy jest otwarty i chętny do dokonania w sobie rekonstrukcji i naprawy osobowości. Bez wątpienia proces resocjalizacji w zakładach karnych jest procesem trudnym, chociażby ze względu na występowanie wielu problemów związanych z samą izolacją więzienną czy też specyfiką funkcjonowania i przebywania człowieka w instytucji zamkniętej. Jak twierdzi S. Przybyliński: „Instytucje o systemie izolacyjnym, jakimi są więzienia, odbywającym tam karę ludziom nie stwarzają możliwości do tego, aby

w sposób sformalizowany zaspokajali swoje podstawowe potrzeby” (Przybyliński, 2006, s. 120). Ten sam Autor podkreśla, że „uwięzienie i życie w hermetycznym środowisku oznaczają odebranie człowiekowi jednej z kluczowych wartości, jaką jest wolność. Jej pozbawienie jest karą tak bolesną, że chyba żadna myśląca istota nie może się na nią zgodzić” (Przybyliński, s. 120). Zatem pozbawienie wolności powoduje deprivację wielu podstawowych potrzeb zarówno biologicznych, jak również wyższego rzędu (bezpieczeństwa, miłości, przynależności, akceptacji, aprobaty). Szczególnie potrzeby afiliacji są silnym czynnikiem motywującym jednostkę a skuteczność resocjalizacji zależy między innymi właśnie od motywacji osób skazanych do osobistej przemiany wewnętrznej.

Niezaprzeczalnym zatem jest fakt, iż resocjalizacja osób odbywających karę pozbawienia wolności jest procesem bardzo złożonym. Po pierwsze dlatego, że podmiotami tego procesu są osoby zdemoralizowane i negatywnie nastawione do świata i społeczeństwa. Po drugie dlatego, że proces ten ma miejsce w zakładzie karnym, a więc w warunkach izolacji społecznej, która nie sprzyja zamierzonej realizacji tego typu oddziaływaniom. Rozważając zatem kwestię dotyczącą zadań oraz celów całej działalności resocjalizacyjnej, należałoby najpierw uważnie zastanowić się nad tym, jakiego typu zmian chcemy dokonać w jednostce wadliwie przystosowanej do życia w społeczeństwie? Ile ta jednostka zinternalizowała wadliwych postaw, zachowań, czy i w jakim kierunku zmienił się jej system wartości? Jak głębokie wystąpiły zaburzenia socjalizacyjne? W jakim stopniu charakteryzują ją zachowania antagonistyczno-destruktywne?

Celem nadrzędnym wychowania resocjalizującego jest wszechstronny rozwój osobowości jednostki wykołejonej społecznie, a także jak najpełniejsze zainspirowanie jej do konstruktywnego rozwoju, czerpania satysfakcji z przynależności do społeczeństwa, w którym będzie reprezentowała postawy etyczne, powszechnie akceptowane. W społeczeństwie, w którym będzie wykazywała szacunek do prawa, ale także do wszelkich zasad moralnych i obyczajowych. Postawa taka jest możliwa tylko wtedy, gdy wykształci się u niej poczucie odpowiedzialności, gdy nauczy się pełnienia konstruktywnych ról społecznych, gdy wreszcie wykształci się u niej mechanizm kontroli wewnętrznej (sumienie). Trzeba pamiętać, że jednostki nieprzystosowane społecznie charakteryzuje bardzo specyficzny sposób zachowania się, zwłaszcza w sytuacjach trudnych, a mianowicie: działanie → myślenie. Prawidłowa kolejność, oczywiście powinna być zupełnie odwrotna. Wynika z tego, że osoby, które wchodzi w konflikt z prawem działają zazwyczaj w sposób automatyczny, bez chwili zastanowienia się, refleksji, często reagując pod wpływem emocji. W resocjalizacji ważne jest jednak, aby nie skupiać się tylko na modyfikacji samych zachowań, ale przede wszystkim korygować motywy działania. W opinii S. Górskiego wszelkie oddziaływania, które stosujemy w procesie resocjalizacji powinny dotyczyć motywów i reakcji wychowanka, jego postaw oraz integracji owoych elementów osobowości (Górski, 1985). Zasadniczą kwestią w oddziaływaniach resocjalizacyjnych jest zatem modyfikacja – swoista „naprawa” – osobowości

jednostek nieprzystosowanych społecznie a w konsekwencji przystosowanie ich do życia w danej zbiorowości, konkretnie – w społeczeństwie. Jeśli jednostka nie miała możliwości w trakcie dotychczasowej socjalizacji, przyswojenia konstruktywnych norm społecznych i wartości – należy podjąć wobec takiej osoby odpowiednie zabiegi resocjalizacyjne. Ułatwią one jej ponowną adaptację społeczną. Umieszczenie człowieka, który popełnił przestępstwo, w zakładzie karnym nie powinno być uznawane jako środek represji, ale przede wszystkim zmierzać do zmiany ujemnych cech osobowości (postaw, przekonań) na konstruktywne, czyli takie, które nie tylko zapobiegałyby ewentualnej recydywie przestępczej, ale pozwalałyby na ponowną adaptację do wymogów życia społecznego. Trzeba pamiętać, że osoby odbywające karę pozbawienia wolności charakteryzują się wieloma deficytami, m.in.: poczuciem buntu i niesprawiedliwości społecznej, niską samooceną, problemami w komunikacji społecznej, zdeformowanym obrazem świata. Konsekwencją tego są różne nieporozumienia, nieumiejętność radzenia sobie w trudnych sytuacjach życiowych, brak kontroli i panowania nad sobą, swoimi emocjami i reakcjami, impulsywność. Przy próbach eliminowania takich negatywnych cech osobowości często tradycyjne metody resocjalizacji niestety zawodzą. Dlatego też warto i zdecydowanie należy sięgać po alternatywne i nowatorskie formy oddziaływać resocjalizacyjnych a omawiany program *Resocjalizacja i Socjalizacja Razem* zdecydowanie do takich należy.

Terapeutyczna rola zwierząt w pracy z osobami przebywającymi w instytucjach penitencjarnych

Korzystny wpływ zwierząt na nasze zdrowie fizyczne i psychiczne zauważalny był już dawno. Potwierdzają to liczne badania naukowe. Zwierzęta pomagają nam w kształtowaniu bliskości, nawiązywaniu relacji, eliminowaniu poczucia samotności, uczyć okazywania emocji. Powszechnie skupiono się zatem na psychologicznym aspekcie kontaktów człowieka ze zwierzętami. Anna Freud zauważyła, że w relacjach człowieka ze zwierzętami istnieje podobieństwo w procesach emocjonalnych. Dowiodła, iż proces identyfikacyjny może spowodować przeniesienie strachu zwierzęcia na człowieka (Kulisiewicz, 2010). Naukowcy zaobserwowali także, że w zaburzeniach nastroju kontakt ze zwierzęciem powoduje redukcję lęku, zmniejszenie poczucia samotności, poprawę samooceny, nastroju i codziennego funkcjonowania. Zmiany zachodzące w wyniku kontaktu człowieka ze zwierzęciem wpływają na poprawę jego funkcjonowania, a w związku z tym na polepszenie jakości życia większości osób. Poprzez nawiązanie relacji ze zwierzęciem człowiek staje się bardziej otwarty, zostaje usprawniony jego sposób komunikowania się ze światem zewnętrznym.

Pierwszy program resocjalizacji skazanych poprzez kontakt ze zwierzętami był realizowany w 1975 roku w Limie. U więźniów, którzy opiekowali się małymi zwierzętami zaobserwowano zmniejszenie poziomu agresywności, gwałtowności

i poczucia izolacji a także wzrost poczucia odpowiedzialności. Program ten stał się modelowym programem państwowym. Bez wątpienia kontakt i obcowanie ze zwierzętami pomaga poprawić człowiekowi nastrój. Wpływa głównie na jego sferę emocjonalną. Zwierzęta są bowiem idealnymi powiernikami. Już sam kontakt z nimi dostarcza wiele radości, wytwarza poczucie odpowiedzialności. Obecność zwierzęcia pomaga także w przeżywaniu sytuacji stresowych, a pobyt w izolacji więziennej i utrata jednej z najistotniejszych wartości w życiu człowieka, jaką jest wolność, właśnie do takich sytuacji się zalicza. Kontakt człowieka ze zwierzęciem jest ogromnie ważny. Zwierzęta działają na nas uspokajająco, a to głównie dlatego, że przyjmują i akceptują nas w sposób bezkrytyczny, czyli takimi, jakimi realnie jesteśmy. Zachowują się w sposób naturalny. Czynniki ten ma tym bardziej istotne znaczenie w procesie resocjalizacji więźniów, ponieważ pomaga im zaakceptować siebie, takimi, jakimi są, co w konsekwencji pozwala więźniom również zachowywać się w sposób naturalny i spontaniczny. Kiedy osadzeni, przebywający w izolacji więziennej, czują samotność, cierpią na brak bliskich relacji z rodziną, a więc także kontaktu z żoną, dzieckiem, rodzicami – wszelka aktywność, czy sam kontakt ze zwierzętami, wpływa na nich kojąco, uspokajająco. Przyczynia się to do stabilizacji emocjonalnej więźniów np. u tych ze skłonnościami destrukcyjnymi, doprowadza do wyciszenia i odstresowania. Kontakt ze zwierzętami sami więźniowie odbierają jako relaksujący i przyjemny, daje im on bowiem radość. Zwierzęta są zatem źródłem dobrego humoru, śmiechu i zabawy, a te odczucia pozwalają ów stres zredukować. W efekcie skazanym poprawia się samoocena i nastrój, a co najistotniejsze – nie koncentrują się na destruktywnych myślach. Zwierzęta są najlepszymi „nauczycielami” czy wręcz odgrywają rolę terapeutyczną. Bez błędnie rozpoznają emocje u człowieka a ich empatia jest przydatna w wielu życiowych sytuacjach. Pomaga w relacjach międzyludzkich, ułatwia budowanie więzi przyjacielskich, małżeńskich i rodzicielskich oraz zawodowych. Teza ta jest potwierdzona głównie przez wykwalifikowanych terapeutów prowadzących zajęcia z udziałem zwierząt, ale także wynika z obserwacji zachowania więźniów przez pracowników Służby Więziennej, szczególnie przez wychowawców, mających przecież na co dzień z nimi kontakt.

Resocjalizacja więźniów poprzez kontakt ze zwierzętami sprawdziła się np. w Stanach Zjednoczonych. Tam skazani mogą nawet zabierać zwierzęta do swoich cel mieszkalnych i stale się nimi opiekować.

Propagowanie idei, w myśl której możliwość choć chwilowego opuszczenia murów zakładu karnego w trakcie izolacji więziennej może przyczynić się do tego, że więźniowie będą lepiej przygotowani do życia w realnym świecie, gdy powrócą na wolność jest istotnym argumentem przemawiającym za rozszerzeniem możliwości realizacji takich nowatorskich programów resocjalizacyjnych.

Możliwość czasowego opuszczenia jednostki penitencjarnej ponadto daje, w pewnym sensie, skazanemu poczucie stabilizacji. Uniemożliwianie kontaktu ze

światem zewnętrznym lub jego utrudnianie może powodować poważne trudności w odnalezieniu się w społeczeństwie.

Terapia z udziałem zwierząt znana jest od co najmniej dwóch tysięcy lat. Na przestrzeni wieków powstało wiele organizacji, których pierwszoplanowym celem było propagowanie różnych form terapii, w których udział brały zwierzęta. My dziś kontynuujemy te doświadczenia.

„Resocjalizacja i Socjalizacja Razem” – omówienie projektu

Jednym z przykładów nowatorskich oddziaływań resocjalizacyjnych na osoby, które weszły w konflikt z prawem i poddawane są procesowi resocjalizacji, jest projekt: *Resocjalizacja i Socjalizacja Razem*, który powstał przy Oddziale Zewnętrznym Aresztu Śledczego w Grójcu – Oddział Zewnętrzny w Stawiszynie. Był to wspólny projekt Centralnego Zarządu Służby Więziennej, Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Warszawie oraz Stowarzyszenia Straż dla Zwierząt w Polsce z siedzibą w Warszawie. Projekt był skierowany do osadzonych odbywających karę pozbawienia wolności. Miał uświadomić im, że zwierzę też jest zdolne do odczuwania bólu, głodu, pragnienia a człowiek jest mu winien poszanowanie, ochronę i opiekę.

W maju 2015 roku doszło do podpisania umowy użyczenia Stowarzyszeniu Straż dla Zwierząt w Polsce gospodarstwa rolnego o powierzchni ok. 6 hektarów przylegającego do Zakładu Karnego w Stawiszynie, na którym znajdowała się stara drewniana stodoła. Do rozbudowy ośrodka zostali zaangażowani więźniowie. Teren został podzielony na sektory, tworząc padoki dla zwierząt, które trafiały z interwencji od ludzi znęcających się nad nimi lub nie zapewniających im minimalnych i godnych warunków bytowania. Oddział Zewnętrzny Aresztu Śledczego w Grójcu – Zakład Karny w Stawiszynie stał się także doskonałym azylem dla zwierząt gospodarskich oraz domowych znajdujących się w trudnej sytuacji tzn. skrzywdzonych, porzuconych, rannych (np. po wypadkach) czy chorych. W Stawiszynie powstał pewien rodzaj gospodarstwa rolnego, nad którym pieczę sprawowali osadzeni (pod nadzorem pracowników Straży dla Zwierząt), których zadaniem była opieka nad przebywającymi tam zwierzętami.

Celem omawianego programu było wzbudzenie w osadzonych empatii, odbudowanie poczucia własnej wartości, szacunku i akceptacji wobec siebie. Ta nowatorska forma oddziaływań penitencjarnych miała także sprzyjać podnoszeniu kompetencji społeczno-zawodowych więźniów i zwiększać efektywność ich powrotu do społeczeństwa. Założeniem projektu było również umożliwienie skorzystania z szerokiej oferty szkoleniowej Stowarzyszenia Straż dla Zwierząt w Polsce do rozszerzenia oddziaływań resocjalizacyjnych na skazanych, które ułatwiłyby im reintegrację społeczną po opuszczeniu zakładu karnego. Współpraca Służby Więziennej ze Strażą dla Zwierząt a także stworzenie pierwszego w Polsce Centrum Rehabilitacji Zwierząt Gospodarskich oraz Domowych umożliwiły pozyskanie dodatkowych miejsc zatrudnienia nieodpłatnego dla skazanych oraz wspomagały proces ich

resocjalizacji poprzez prowadzenie programów readaptacji społecznej w zakresie kształtowania umiejętności psychospołecznych.

Przy Zakładzie Karnym w Stawiszynie 1 października 2015 roku zainaugurowano innowacyjny projekt, jako Ośrodek pod nazwą: *Centrum rehabilitacji zwierząt gospodarskich oraz domowych – Resocjalizacja i Socjalizacja Razem*. W inauguracji udział wzięli: poseł RP na Sejm Mirosław Maliszewski, wicewojewoda mazowiecki Dariusz Piątek, zastępca Dyrektora Generalnego Służby Więziennej płk Jarosław Kardaś, dyrektor Biura Penitencjarnego Centralnego Zarządu Służby Więziennej płk Andrzej Leńczuk, dyrektor Okręgowej Służby Więziennej w Warszawie płk Anna Osowska-Rembecka, starostowie powiatów: warszawskiego-zachodniego, grójeckiego, białobrzeskiego, komendanci powiatowi policji i straży pożarnej, dyrektorzy zakładów karnych i aresztów śledczych, przedstawiciele samorządów lokalnych, prezesi fundacji i stowarzyszeń. Ambasadorem projektu „Centrum rehabilitacji zwierząt gospodarskich oraz domowych” był Jakub Świdorski – aktor i muzyk.

Uroczystego otwarcia Ośrodka dokonała dyrektor Okręgowej Służby Więziennej w Warszawie płk Anna Osowska-Rembecka, dyrektor Aresztu Śledczego w Grójcu ppłk. Zbigniew Morgaś, z-ca Dyrektora Generalnego Służby Więziennej płk Jarosław Kardaś oraz Komendant Główny Straży dla Zwierząt w Polsce – Andrzej Kucharski. W ramach projektu Komendant Główny Straży dla Zwierząt w Polsce zorganizował konferencję pt. „Resocjalizacja i socjalizacja razem”. Podczas obchodów święta Służby Więziennej Komendant Główny Straży dla Zwierząt w Polsce st. insp. Andrzej Kucharski został odznaczony przez ministra sprawiedliwości Zbigniewa Ziobro brązową odznaką za zasługi w pracy penitencjarnej a z-cę Komendanta Głównego Straży dla Zwierząt w Polsce Mateusza Jakuba Jandę, dyrektor Okręgowej Służby Więziennej w Warszawie płk Anna Osowska-Rembecka wyróżniła specjalnym odznaczeniem za realizację pierwszego w Europie projektu Centrum Resocjalizacji i Socjalizacji przy Zakładzie Karnym w Stawiszynie. Ponadto Mateusz Jakub Janda, z okazji 10-lecia powstania Straży dla Zwierząt, wręczył pamiątkowe medale „Miłośnika zwierząt” i wyróżnienia przedstawicielom Służby Więziennej, wolontariuszom i skazanym.

Ośrodek „*Centrum rehabilitacji zwierząt gospodarskich oraz domowych – Resocjalizacja i Socjalizacja Razem*” został sfinansowany ze środków Stowarzyszenia Straż dla Zwierząt w Polsce oraz 1% podatku dochodowego na rzecz organizacji pożytku publicznego, ale także od darczyńców i sponsorów. Pierwsze zwierzęta zostały przywiezione do ośrodka z Janowa Podlaskiego 12 sierpnia 2015 roku. Były to cztery konie czystej krwi arabskiej, porzucone przez obcokrajowca z Białorusi. Kilka dni później zostały odebrane interwencyjnie dwie lamy, które przebywały w drastycznych warunkach przy przydrożnej restauracji. Stopniowo przybywały do ośrodka kolejne zwierzęta: psy, koty, kuce, konie, bydło, owce, kozy, króliki, ptactwo hodowlane, a nawet kangury, strusie i świnię wietnamskie.

Jak podkreśla sam pomysłodawca i autor omawianego projektu a zarazem współautor niniejszej publikacji – Mateusz Jakub Janda – aby móc uczestniczyć w programie skazani przechodzili specjalną weryfikację dokonywaną przez wychowawców i psychologa więziennego. Ważnym elementem programu były zarówno względy osobiste osób odbywających karę pozbawienia wolności, jak i społeczne. Jednym z założeń procesu resocjalizacji a także programu było dbanie o to, aby w trakcie pobytu w więzieniu nie rozpadła się więź rodzinna skazanych a wręcz była podtrzymywana lub naprawiana.

Zalety i efekty programu

Opisywany projekt, w odniesieniu do kodeksowych celów wykonywania kary pozbawienia wolności i stosowanych środków oddziaływania w procesie resocjalizacji, zajął istotne miejsce wśród nowatorskich programów readaptacyjnych służących kształtowaniu społecznie pożądanых postaw skazanych. Sama Służba Więzienna wyrażając gotowość udziału w projekcie i wspierając jego idee, wykazała się niezwykłą otwartością na nowe, nietradycyjne działania resocjalizacyjne. Biorąc pod uwagę fakt, iż współczynnik powrotu do przestępczości w Polsce jest bardzo wysoki a recydywistów penitencjarnych wciąż przybywa, Okręgowy Inspektorat Służby Więziennej w Warszawie postawił na kreatywną resocjalizację. Obok wielu realizowanych już nowatorskich programów, kadra Oddziału Zewnętrzny w Stawiszynie wprowadziła do praktyki resocjalizacyjnej również i te wykorzystywane już z dużym powodzeniem i widocznymi efektami w jednostkach penitencjarnych nie tylko w Europie Zachodniej, ale także w Stanach Zjednoczonych.

W programie *Resocjalizacja i Socjalizacja Razem* brali udział osadzeni z różnymi wyrokami a nawet należący do subkultury więziennej. Mimo tego, ich praca była bardzo wysoko oceniana przez przełożonych. W listopadzie 2015 roku ośrodek odwiedziła delegacja Służby Więziennej z Francji, która była pod ogromnym wrażeniem programu. Od maja 2015 roku do 16 marca 2020 roku z programu skorzystało 275 osadzonych. Do ośrodka często przybywały rodziny z dziećmi osadzonych. Prawidłowo funkcjonująca rodzina i możliwość podtrzymania z nią więzi stwarza bowiem osadzonemu możliwość rozwoju, zaspokajania różnorodnych potrzeb, wprowadza w świat wartości i norm społecznych (Machel, 2014, Sarzała, 2016). Utrzymywanie kontaktów z rodziną, ale i ogólnie – ze światem zewnętrznym – było niezwykle istotnym i skutecznym środkiem oddziaływania penitencjarnego na osadzonych biorących udział w programie, przyczyniającym się nie tylko do osiągnięcia podstawowych celów kary pozbawienia wolności, ale przede wszystkim do ich readaptacji społecznej. Dzięki bowiem wzajemnemu oddziaływaniu ludzi na zwierzęta oraz zwierząt na ludzi osadzeni uczyli się szacunku do zwierząt i właściwego ich traktowania, zwierzęta zaś dostarczały im pozytywnego ładunku emocjonalnego, pozwalały oderwać się od codziennej rzeczywistości związanej z izolacją więzienną. Pomagały też w odzyskaniu równowagi psychicznej.

Więźniowie, którzy opiekowali się zwierzętami, karmili je, poili, oporządzali, czyścili im boksy, sprząтали przez co (być może) po raz pierwszy w życiu mogli okazać uczucia i zauważyć, że są dla kogoś ważni, że czują się lepsi, potrzebni i wartościowi. Do codziennych obowiązków osadzonych, jako opiekunów zwierząt, należały również prace gospodarcze np. budowanie wolier dla ptaków, boksów dla zwierząt, gradzenie terenu ośrodka. Obecność zwierząt stała się dla nich bardzo silnym motywatorem do podjęcia aktywności. Takie pozytywne odczucia mogły ułatwić skazanym powrót do normalnego życia w społeczeństwie. Mieli też w pewnym stopniu namiastkę wolności.

Reasumując: korzyść z realizacji programu była obopólna. Zwierzęta, często z trudną i dramatyczną przeszłością, na nowo uczyły się ufać ludziom i nabywały prawidłowych zachowań, które zwiększały, m.in. ich szanse na adopcję. Były ponadto znacznie weselsze i bardziej ufne wobec ludzi niż te, które czekały na nowych właścicieli w schronisku dla zwierząt. Skazani zaś uczyli się odpowiedzialności, cierpliwości, wrażliwości oraz zyskiwali miłego towarzysza, który pomagał im walczyć np. z depresją powstałą w wyniku długotrwałej izolacji więziennej. Osadzeni, mający kontakt ze zwierzętami, odnajdowali w sobie wartości psychospołeczne, a zwierzęta uwalniane od cierpienia i traumy wywołanej krzywdą wyrządzoną im przez człowieka, nabierały znów zaufania do ludzi.

W ośrodku były również prowadzone zajęcia edukacyjne dla przedszkoli, szkół podstawowych, średnich i wyższych oraz dla ośrodków wychowawczych. Organizowano także imprezy kulturalno-oświatowe, jak np. wystawy psów rasowych, nauka jazdy konnej, przejażdżki, kuligi, w których uczestniczyli osadzeni.

Podsumowanie i wnioski

Zaprezentowany i omówiony w niniejszym opracowaniu projekt jest bardzo dobrym przykładem poszukiwania nowatorskich programów, sprzyjających przygotowywaniu jednostek nieprzystosowanych społecznie do ponownego życia w społeczeństwie.

Współpraca Stowarzyszenia Straż dla Zwierząt w Polsce z Centralnym Zarządem Służby Więziennej oraz Okręgowym Inspektoratem Służby Więziennej w Warszawie umożliwiła bowiem jednocześnie resocjalizację skazanych oraz socjalizację skrzywdzonych zwierząt. Warto w tym miejscu zwrócić uwagę, iż w procesie socjalizacji zwierząt uczestniczyli więźniowie, czyli osoby, które same były nieprawidłowo „socjalizowane”. W tym także, bez wątpienia, tkwi fenomen tego pomysłu i programu.

Resocjalizacja i Socjalizacja Razem to pierwszy w Europie (a może i na świecie) Ośrodek Resocjalizacji i Socjalizacji. W dotychczasowych badaniach i literaturze wielokrotnie poruszany jest problem resocjalizacji osób pozbawionych wolności realizowanej w instytucji penitencjarnej. Zarówno świat nauki, jak również osoby zajmujące się od strony praktycznej problematyką penitencjarną zadają

sobie obecnie pytanie: czy możliwe jest w ogóle przeprowadzenie procesu resocjalizacji w tak szczególnym miejscu, jakim jest zakład karny? Rozważania te dotyczą także kwestii dotyczącej konstruktywnego przygotowania więźniów do wyjścia na wolność. Mniej istotne staje się to, co zrobili, ale to, co będą robić, gdy powrócą do społeczeństwa, jaką wniosą wartość do zbiorowej działalności społecznej. Więziennictwo polskie opiera się obecnie na humanistycznym podejściu do człowieka. Stara się w swoich założeniach przede wszystkim nie niszczyć osobowości skazanego, ale pomóc mu w zachowaniu i podtrzymaniu więzi ze światem zewnętrznym. Owa więź przynosi bowiem wiele korzyści, zarówno dla samych więźniów, jak i dla społeczeństwa. Tym bardziej tak istotnym wydaje się podejmowanie i wprowadzanie nowych rozwiązań i projektów, które będą eliminować negatywne aspekty kary pozbawienia wolności. Bez wątpienia, przykładem takiego działania jest omówiony projekt. Wszelkie refleksje dotyczące jego zalet oraz efektów wynikają głównie z wieloletniej obserwacji i doświadczenia praktycznego autora projektu. Są też potwierdzeniem tezy i założeń przedstawianych w literaturze przedmiotu, dotyczących animaloterapii.

Bibliografia

- Czapów C., Jedlewska S. (1971). *Pedagogika resocjalizacyjna*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Górski S. (1985). *Metodyka resocjalizacji*, Warszawa: Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych.
- Konopczyński M. (2006). *Metody twórczej resocjalizacji*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kulisiewicz B. (2010). *Witaj Piesku!*, Warszawa: Impuls.
- Machel H. (2014). *Rodzina skazanego jako współuczestnik jego resocjalizacji penitencjarnej, readaptacji i reintegracji społecznej*, „Resocjalizacja Polska”, nr 7, s. 45-57.
- Machel H. (2003). *Więzienne jako instytucja karna i resocjalizacyjna*, Gdańsk: Wydawnictwo ARCHE.
- Przybyliński S. (2006). *Podkultura więzienna – wielowymiarowość rzeczywistości penitencjarnej*, Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Pytko L. (2000). *Pedagogika resocjalizacyjna*, Warszawa: Wydawnictwo APS.
- Sarzała D. (2016). *Rodzina osoby przebywającej w izolacji więziennej jako środowisko wsparcia społecznego*, „Kwartalnik Naukowy”, 4 (28), s. 311-326.
- Turner J. (1998). *Socjologia. Koncepcje i ich zastosowanie*, Poznań: Wydawnictwo ZYSK i S-KA, w: H. Machel, *Więzienne jako instytucja karna i resocjalizacyjna*, 2003, s. 21.
- Kodeks Karny Wykonawczy, Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r., Dz. U. 1997 Nr 90 poz. 557.
- Straż dla zwierząt Polska (2021). Resocjalizacja i Socjalizacja Razem. <https://sdz.org.pl/resocjalizacja-socjalizacja-razem/>